

Rookpluimen

VAN HET BESTUUR

Uiteraard werden ook wij genoodzaakt onze activiteiten voor STIF uit te stellen dit jaar. We zullen ons maar niet aan voorspellingen wagen of in het voorjaar 2021 de klimijzerprijs kan worden uitgereikt. We wachten dit maar rustig af. Het was opvallend dat er dit jaar vele vragen aan het bestuur gesteld werden over schoorstenen. Er lopen op dit moment meerdere initiatieven waar wij bij zijn betrokken, die zouden moeten leiden naar het behoud van schoorstenen. Wij kunnen ons in een beginstadium van overleg niet in detail uitlaten over de problematiek bij een aantal gevallen. Dat kan soms misschien nadelig zijn voor het succes van de actie.

BODEGRAVEN

We zijn in contact met een groep bewoners van het appartementencomplex Phoenix te Bodegraven, waartoe de in slechte staat verkerende schoorsteen van Bodegraven behoort, die de schoorsteen willen behouden.

Appartementencomplex Phoenix te Bodegraven.

Al meer dan 100 jaar maakt die schoorsteen deel uit van de skyline van Bodegraven. Een stuk industrieel erfgoed, ooit gebouwd als onderdeel van een olieslagerij. In 1940 werd het complex overgenomen door André de Jong, die de gebouwen gebruikte voor de productie van het bekende shampoo merk Andrélon. De schoorsteen is inmiddels ingepakt in een rood net, om verdere schade door losse stukken voegwerk te voorkomen. De stormen van afgelopen jaar hebben de schoorsteen flink beschadigd en doordat het een gemeentelijk monument is, is renoveren gewenst. De kosten voor deze renovatie zijn 100.000 euro. Een bijzonder hoog bedrag veroorzaakt door een combinatie van verschillende gebreken aan de schoorsteen.

SCHOONHOVEN

Het bestuur is tijdens een werkbezoek in de regio Zuid-Holland en Gelderland ook gaan kijken bij de enige schoorsteen die de stad Schoonhoven nog kent, die van de voormalige groentedorgerij van DIKA. In het verleden was in dit pand een houtzagerij gevestigd die de schoorsteen in een onbekend jaartal liet bouwen door een tot nu toe voor ons onbekende bouwer. Er liep een water voor de fabriek langs waarover het hout werd aangevoerd. Nu is dat de rondweg van Schoonhoven geworden. Daarna kwam er een glasblazerij die failliet ging door overstromingsschade aan de ovens.

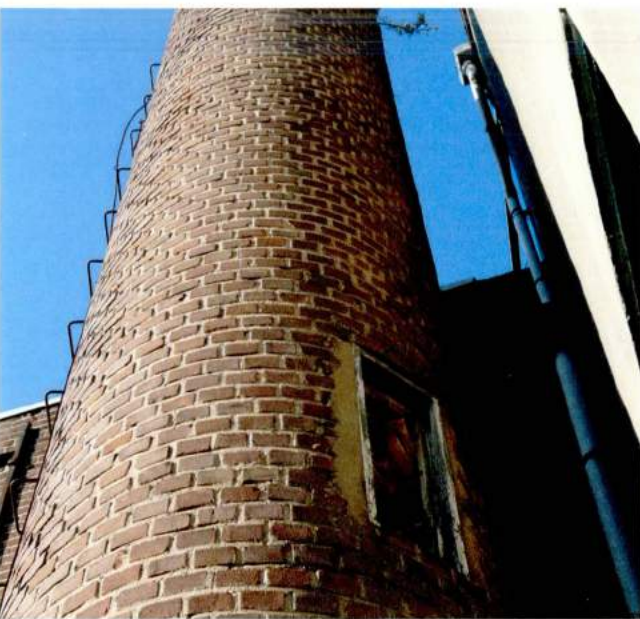
De Dika schoorsteen te Schoonhoven.

Dat gebeurde tijdens de watersnoodramp van 1953. Daarna is er op het terrein nog een maalderij geweest en een zand- en grindhandel. Uiteindelijk werd het in de jaren zestig de vestigingsplaats van Dika, een bedrijf gespecialiseerd in het drogen van groenten en uien. Oorspronkelijk komt de Dika uit het Groningse Scheemda. Gekozen was voor de verhuizing vanwege de centrale ligging in Nederland en daarmee dicht bij de klanten. Deze bevonden zich veelal in het westen en midden van het land. De naam Dika is ontleend aan de familie Diekema die het bedrijf gestart is. De schoorsteen heeft al jaren geen functie meer en wat er komende tijd met het terrein gaat gebeuren is onbekend.

CULEMBORG

Tijdens het voornoemde werkbezoek bezochten wij ook een schoorsteen te Culemborg. Deze schoorsteen is bijna niet zichtbaar vanaf de openbare weg omdat deze ooit is ingekort en ligt achter de Goilberdingerstraat. De eigenaar van de voormalige tabaksfabriek liet de schoorsteen in een onbekend jaartal bouwen door een ons onbekende bouwer. De huidige gebruikers van het pand kijken naar de mogelijkheden de schoorsteen weer te verhogen en zichtbaar te maken.

De van afstand moeilijk zichtbare schoorsteen te Culemborg. In de opening zijn stenen zichtbaar die ooit bij het inkorten in de schoorsteen gegooid zijn.

WINSUM, FRIESLAND

Voorzitter en secretaris brachten tijdens coronatijd toch een bezoek aan de bedrijfsleider en het hoofd van de technische dienst van de De Wulff fabriek, vooreen Miedema, in Winsum, alwaar landbouwwerktuigen en machines gemaakt worden. Het grote bedrijf

in gevestigd in hallen die naast de voormalige zuivelfabriek gebouwd zijn. Een deel van die oude gebouwen is hergebruikt. Op de grens van de bebouwing staat nog de schoorsteen van de voormalige zuivelfabriek voor welk bedrijf de schoorsteen tussen 1897 en 1900 door Canoy-Herfkens werd gebouwd. De schoorsteen hoorde bij een van de vele kleine (coöperatieve) zuivelfabrieken die in Friesland stonden. Deze fabriek genaamd "Klimop" heeft van 1897 tot 1939 bestaan. Met de verhuur van een deel van de gebouwen in 1940 was dit een vroeg voorbeeld van hergebruik voor een andere dan de oorspronkelijke bestemming.

Misschien goed om hier onze argumenten voor behoud op een rij te zetten. De schoorsteen van Winsum is naast een plaatselijk landmark ook landelijk bijzonder vanwege de getordeerde, naar rechtsdraaiende, geel gekleurde sierrand. In Nederland hebben we vijf schoorstenen gekend met een getordeerde versiering, drie van de vijf waren rechtsdraaiend de andere twee linksdraaiend. Deze getordeerde gele sierrand liep helemaal naar boven. Vanwege het later nieuw opgemetselde deel met de naam Miedema was er eerst enige twijfel of de tordering oorspronkelijk zelfs tot na de midden versiering naar boven had doorgelopen. Na dit werkbezoek bleek dat wel het geval te zijn en wel met vijf lagen stenen zichtbaar.

De overgang tussen oorspronkelijk en later toe-

gevoegd metselwerk met de doorlopende getordeerde sierrand.

In heel Nederland heeft de voorzitter na dertig jaar onderzoek naar schoorstenen (zie het boek *Fabrieksschoorstenen in Nederland, 2017*) slechts vijf van deze exemplaren kunnen traceren. Daarvan stonden er vreemd genoeg drie in Friesland. De schoorstenen van Zaandam en Achlum, Friesland, zijn al in een ver verleden gesloopt. In Venlo heeft de schoorsteen van de vroegere steenfabriek en schoorsteenbouwbedrijf Canoy Herfkens nog in de eerste meters een tordering. Het bovendeel is in de oorlog vernield en later zonder tordering, maar met de naam Canoy Herfkens, opgebouwd. De schoorsteen van Oosthem/Nijezijl nabij IJlst is dit voor-

De overgang tussen oorspronkelijk en later toegevoegd metselwerk met de doorlopende getordeerde sierrand.

jaar plotseling gesloopt. Blijft nu over de schoorsteen van Winsum als enige complete voorbeeld van tordering in Nederland. Het oorspronkelijke onderste deel van deze schoorsteen is op één na (Oostrom) de oudste fabrieksschoorsteen van Friesland. Het is wel de oudste die Canoy-Herfkens ooit in Friesland

bouwde. Van de ruim 600 schoorstenen die er nu nog in Nederland bestaan (van de 11.000 ooit) zijn er slechts 4 a 5 % (ongeveer 26) met een bouwjaar van voor 1900. Daarmee is het onderste oude deel van Winsum ook een van de oudste schoorstenen van heel Nederland.

AMSTERDAM

Als gevolg van de maatregelen om de CO-2 uitstoot in Nederland te verminderen, worden kolencentrales gesloten. De kolengestookte Hemwegcentrale in Amsterdam is in december 2019 gesloten. De elektrische centrale, eigen-

De betonnen schoorsteen van de Hemweg centrale te Amsterdam.

dom van het Vattenfall-concern, werd in 1994 gebouwd. Na de sluiting van de centrale zal het immense complex in 2021 worden gesloopt, inclusief de monumentale, 185 (!) meter hoge betonnen schoorsteen.

DELFSHAVEN, ROTTERDAM

Onlangs is de restauratie van de fabrieksschoorsteen afgerond, welke behoort bij de voormalige distilleerderij van de jeneverproducent van de Fa. Henkes. De meer dan 30 meter hoge schoorsteen in het historische Delfshaven is een van de laatste bewaard gebleven schoorstenen die herinnert aan het industriële verleden van Delfshaven. De restauratie was nodig omdat door roestvorming in de klimijzers en de stalen trekbanden het metselwerk schade heeft opgelopen. Het herstel is uitgevoerd door de specialisten van Harm Meijer BV te Ten Boer en financieel mogelijk gemaakt door de steun van het Prins Bernard Cultuurfonds, en de Stichting

De schoorsteen van de firma Henkes te Delfshaven.

Job Dura Fonds. De schoorsteen kan nu letterlijk blijven roken tot plezier van de gebruikers van het de jeneverfabriek, er is namelijk een BBQ-rooster onder in de schoorsteen aangebracht....

EDE

BOEI, de Nationale Maatschappij tot Restaureren en Herbestemmen van Cultureel Erfgoed, is in juli dit jaar begonnen met de restauratie van de uit 1927 daterende schoorsteen bij de voormalige ENKA kunstzijdefabriek in Ede. Het betreft de hoogste gemetselde schoorsteen van Nederland (85 meter). De opknabbeurt, mede mogelijk gemaakt door de BankGiro Loterij en de Provincie Gelderland, is afhankelijk van het weer en zal naar verwachting zes tot zeven

COLOFON

Rookpluimen is het informatiebulletin voor donateurs en sponsors van STIF en verschijnt 2 x per jaar.

De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) stelt zich ten doel: de bestudering en instandhouding van fabrieksschoorstenen, die tot het industrieel erfgoed gerekend kunnen worden.

Donateur kan men worden door overmaking van: € 20,- voor particulieren, € 115,- voor bedrijven en organisaties, op NL67RAB00384966144, t.n.v. Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF)

Secretariaat: G.R. de Weger, Hoefslagmate 90, 8014 HH Zwolle, Tel: 038-4658116, Email: g.r.deweger@wxs.nl

Informatie: A.J. Barnard, voorzitter STIF, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg, Tel: 0523-261786, Email: barnard@kpnmail.nl

maanden in beslag nemen. Directeur Arno Boon van BOEI vindt behoud van schoorstenen belangrijk, omdat zij verhalen over de industrialisatie van Nederland. "In dit geval over het grote belang van de ENKA-fabriek voor de ontwikkeling van ons land en Ede in het bijzonder. De schoorsteen in kwestie torent uit boven een prachtig

Op de voorgrond "de dikke" van Ede.

nieuw stuk stad, waar in september ook het ENKA-Kantinegebouw uit 1951 wordt opgeleverd als onder meer basisschool". Harm Meijer BV uit Ten Boer, is verantwoordelijk voor de uitvoering van de werkzaamheden. Alle voegen tussen de bakstenen van dit rijksmonument worden uitgehakt en opnieuw gevoegd en de spanbanden vervangen. Opdrachtgever BOEI laat zich in het kader van de Flora en Faunawet voor de ecologische ondersteuning bijstaan door een bioloog. Dit omdat recentelijk uit onderzoek is gebleken, dat er geen geschikte nestplaats is voor slechtvalken. Na de restauratie wordt daarom in de schoorsteen een nestkast aangebracht. Het bouwwerk op het Schoorsteenplein, in de volksmond bekend als 'de Dikke' – de binnen doorsnede op maaiveld is ruim zeven meter – is destijds gebouwd voor de afvoer van spingassen, die vrijkwamen bij het productieproces van kunstzijde.